

*Тарасенко Анатолій Григорович,
старший викладач,
кафедра економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності,
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

МОРАЛЬНІ СУСПІЛЬНІ НОРМИ ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Характерними рисами ринкового порядку протягом тривалого часу вважалися вузький егоїзм, втілений у прагненні максимізації прибутку та дух конкуренції, що стимулює розвиток конфліктів і перешкоджає розвитку суспільного співробітництва. Найбільш переконливо ця теза була розвинута марксизмом, який проголосив економічний егоїзм наслідком існування приватної власності.

В економічній науці міцно затвердилася знаменита теза А. Сміта про те, що будь-який господарський агент, переслідуючи „лише свою власну вигоду... часто більш дієвим чином служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо прагне до цього”[1, с.332]. Однак, часто поза увагою економістів залишається той факт, що економічний егоїзм може бути дієвим засобом зростання суспільного добробуту лише в умовах цивілізованих довірчих відносин та загальноприйнятих, звичних морально-етичних норм та цінностей.

У підручниках з історії економічних вчень рідко згадують про те, що Адам Сміт, з ім'ям якого тісно пов'язують модель „людини економічної”, розглядав людину ще з двох боків – як істоту морально-етичну, духовну, та як істоту соціальну, що живе в суспільстві, взаємодіє з ним, підкоряючись певним нормам і правилам громадської поведінки. Як моральний філософ, Сміт не міг не усвідомлювати, що економічна діяльність є глибоко вкоріненою у соціальному житті і її неможливо осмислити, не враховуючи звичаїв, моралі і традицій – проявів культури конкретного суспільства. Саме тому класична праця творця системи політичної економії „Дослідження про природу та причини багатства націй” не може бути цілковито зрозумілою без його попереднього твору „Теорія моральних почуттів”, в якому економічна мотивація людини являє собою надзвичайно складний феномен, тісно пов'язаний із звичаями і традиціями суспільства, в якому вона живе. З цього приводу Сміт зауважував: „Можна покластися на те, що люди переслідуватимуть свої власні інтереси, не наносячи збитків суспільству, до того ж не тільки внаслідок обмежень, що накладаються законами, але також і тому, що вони зберігають внутрішню стриманість, що походить від моралі, релігії, звичаїв і освіти”[2, с.359].

Як бачимо, для Сміта велике значення мав соціокультурний контекст господарських процесів, що включає найважливіші культурні, моральні, історичні характеристики даного суспільства, у тому числі загальноновизнані моральні оцінки способів досягнення багатства та його примноження.

Звичайно, неможливо заперечити, що гонитва за прибутком чи прагнення до накопичення особистого багатства є важливим проявом егоїзму у ринковій економіці. Тут можна зустріти і прояви жадібності, і підлості, і шахрайства, однак ринок як соціальний інститут разом з тим сприяє і розвитку

кооперативної економічної поведінки і гуманістичних моральних цінностей, без яких не може цивілізовано функціонувати.

Історичний досвід свідчить, що егоїстична економічна поведінка та конкуренція характерні для будь-якого суспільного ладу, проявляючись у різноманітних формах, від прихованих спотворених, наприклад за феодалізму з його рангами, станами та знатністю, до відкритих цивілізованих у соціальній ринковій економіці. В умовах жорсткого інституційного ладу командно-адміністративного суспільства, що демонструє невідповідність між реальним життям та офіційною ідеологією, природний егоїзм і конкуренція проявляються у прихованих, неприродних формах, які не сприяють кооперації і поширенню соціальних цінностей більш високого порядку, а, отже, накопиченню соціального капіталу.

Отже, прийняті в суспільстві моральні норми, які не тільки обмежують мотиви і вчинки людей, але у значній мірі формують їх як особистостей, є значимим джерелом соціального капіталу нації.

Так, відношення у суспільстві до життя в борг, до сім'ї і майбутніх поколінь впливає на схильність до заощаджень, а у кінцевому рахунку на національну норму заощаджень; моральні принципи, втілені у трудовій етиці, впливають на продуктивність праці та ефективність суспільного виробництва і в деяких сферах виступають більш ефективними регуляторами, ніж засоби зовнішнього контролю, включаючи контроль ринків та цін [3]. Досить часто поведінка людини в економічній сфері у значній мірі регулюється уявленнями про справедливість і мораль, до того ж вони не можуть бути зведені до інших мотивацій.

Однак, у неокласичній традиції склалася стійка точка зору, що економіка повинна функціонувати за своїми власними правилами, а не за моральними міркуваннями, нав'язаними їй ззовні. Ця позиція засновується на ідеї про те, що ринок несумісний із етикою, оскільки довільні моральні дії суперечать ринковим правилам і ведуть до усунення моралізуючого підприємця із гри [4].

Протягом тривалого часу поняття «ділова етика» було порожнім звуком, тому що економіка знаходилась під впливом принципів ефективності, а не моралі. Вважалося, що внутрішня логіка ринку повинна звільняти від необхідності залежати від моральності його учасників, а належна гра ринкових законів найкращим чином гарантує економічний розвиток і навіть справедливість у розподілі доходів. Значне поширення цієї теорії довго приховувало її обмеженість. У сучасних умовах вчені все більше схиляються до думки, що не можна виключати моральну свободу людини із аналізу економіки, адже правила ринку діють лише тоді, коли існує підтримуючий їх моральний каркас.

Як справедливо зауважує К. Бруннер, «жодне суспільство, що не має морального порядку, не зможе функціонувати й вижити в конкуренції з іншими суспільствами, у яких цей порядок більш міцний. Безладдя свідчить або про перехід до нового морального порядку, або про розкладання суспільства» [5, с.61]. Таким чином, моральний порядок, що встановлюється загальними нормами і абстрактними правилами поведінки, зменшує для членів суспільства ступінь невизначеності можливих варіантів поведінки інших його членів, сприяючи координації соціального життя у суспільствах зі складною структурою.

Втілення та підтримання принципів моральної економічної поведінки залежить від соціально орієнтованих та економічно ефективних інститутів національної економіки, домінуюча роль у створенні і закріпленні яких належить державі. Соціальна справедливість – це одна із форм організації, регулювання і впорядкування суспільного життя та поведінки людей в сфері економіки. На формальному рівні вона отримує інституційне оформлення у вигляді офіційно прийнятих правових норм і обмежень, які закріплюють міру справедливості економічної поведінки та розподілу доходів чи благ. Неформальним чином вона втілюється у нормах поведінки, що складаються на основі економічної культури, системи цінностей, звичок і традицій, менталітету і які впливають на поведінку економічних суб'єктів і на процес розвитку соціально-економічної системи загалом.

Отже, сама по собі економічна діяльність не є вільною від моралі, що є основою соціального капіталу нації. Тому було б помилкою нехтувати значенням моральних цінностей в економічному житті, не враховуючи того беззаперечного факту, що ринкова економіка як механізм дії вільних індивідів висуває перед окремою людиною високі моральні вимоги, що їх економіка сама по собі неспроможна породити. Вихована в індивіді звичка підкорятися визнаним правилам гідної поведінки слугує опорою цивілізації, однією із найважливіших проявів якої є економічна сфера.

Список використаних джерел

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва, Соцэкгиз, 1962. 684с.
2. Туроу Лестер К. Будущее капитализма. Новосибирск, 1999. 432 с.
3. Leibenstein H. Beyond economic man. A new foundation of microeconomics. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1976. Pp. 297.
4. Козловски П. Принципы этической экономики. СПб.: Экономическая школа, 1999. 346с.
5. Бруннер К. Представление о человеке и концепция социума: два похода к пониманию общества // THESIS, вып.3, 1993. С.51-72.

Фролова Наталія Борисівна,
кандидат економічних наук,
науковий співробітник,
відділ державних фінансів,
ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»

ЗМІНИ В УМОВАХ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ В США ТА ЇХ ВПЛИВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

В останні десятиліття активізація процесів політичної та економічної інтеграції серйозно впливала на процеси інтеграції в сфері оподаткування, особливо економічно розвинених країн світу. Незважаючи на те, що США